

FETIŠID, AMULETID JA MAAGIA

USKUMUS, et vaim võib minna elutu asja, looma või inimese sisse, on väga iidne ja auväärne, olles valitsenud juba religiooni evolutsiooni algusest saadik. See õpetus seestumusest ei ole midagi muud kui *fetišism*. Ürginimene ei tarvitse tingimata fetišit kummardada; ta palveldab ja austab väga loogiliselt vaimu, kes selles elab.

² Fetiši vaimu peeti algul mõne surnu hingeks; hiljem arvati, et fetišites elavad kõrgemad vaimud. Nii hõlmaski fetišism lõpuks kõiki primitiivseid ideid tontidest, hingedest, vaimudest ja deemoni võimusesse sattumistest.

1. USK FETIŠITESSE

¹ Ürginimene soovis alati kõike erakordset fetišiks muuta, seetõttu tekkis neid juhuste tahtel päris palju. Inimene on haige, midagi toimub ja ta terveneb. Nii õpiti tundma ka paljusid ravimeid ja juhuslikult avastatud ravimisviise. Samuti kalduti fetišiks pidama unenägudega seotud objekte. Fetišiteks said vulkaanid, aga mitte mäed; komeedid, aga mitte tähed. Varane inimene arvas, et lendtähed ja meteoriidid näitavad eriliste vaimude küllasaabumist maakerale.

² Esimesed fetišid olid iseäralike märkidega kivikesed ja sellest ajast saadik on inimene otsinud „pühaksid kive”; pärlikee oli kunagi pühade kivide kogum, amulettide komplekt. Paljudel hõimudel olid kivifetišid, kuid vähesed neist on säilinud, näiteks Kaaba ja Scone'i kivi. Ka tuli ja vesi kuulusid varajaste fetišite hulka ning tulekummardamine ja usk pühasse vette püsib ikka veel.

³ Puude kujunemine fetišiteks oli hilisem areng, kuid mõnes hõimus viis jätkuv looduse kummardamise uskumuseni, et amulettides elab mingi loodusvaim. Kui fetišiteks said taimed ja puuviljad, muutus nende söömine tabuks. Õun oli üks esimesi vilju, mis sellesse kategooriasse sattus; Vahemere idaranniku rahvad ei söönud õunu kunagi.

⁴ Kui loom sõi inimliha, sai temast fetiš. Nii muutus koer parside pühaks loomaks. Kui fetišiks on loom ja surnu hing pesitseb temas alaliselt, siis võib fetišism riivata taaskehastumisõpetust. Ürginimesed kadestasid loomi mitmel põhjusel; nad ei pidanud ennast neist paremaks ja sageli said oma lemmiklooma järgi nime.

⁵ Kui loomad fetišiteks said, tekkisid peagi fetišlooma liha söömist keelavad tabud. Ahvid said tänu

sarnasusele inimesega varakult fetišiteks, hiljem hakati samamoodi suhtuma madudesse, lindudesse ja sigadesse. Kunagi oli fetišiks ka lehm, tema piim oli tabu, kuid ekskrementide hinnati kõrgelt. Palestiinas austati hardalt madusid, eriti foiniiklaste seas, kes koos juutidega pidasid madu kurjade vaimude suuvoodriks. Ka paljud nüüdisaegsed inimesed usuvad, et roomajatel on võluvõim. Madu on austatud Araabiast Indiani ja punaste inimeste moqui hõimu maotantsuni.

⁶ Teatavaid nädalapäevi fetišeeriti. Reedet on peetud ajastuid ebasoodsaks päevaks ja arvu kolmteist õnnetusttoovaks numbriks. Önnenumbrid kolm ja seitse pärinevad hilisematest ilmutustest, ürginimesele oli õnnenumbr neli, mis tulenes nelja ilmakaare varasest äratundmisest. Kariloomade või muu omandi loendamine tõi arvatavalt õnnetust, vanaaja inimestele oli rahvaloendus, „rahva lugemine”, alati vastu-meelt.

⁷ Ürginimene ei fetišeerinud liigselt seksuaalelu, paljunemise funktsioonile pöörati tähelepanu vaid mõõdukalt. Ürginimene suhtus sellesse loomulikult, mitte nilbelt ega himuralt.

⁸ Vägevaks fetišiks peeti sülg, inimese peale sülitades sai temast paharette välja ajada. Kui kellegi peale sülitas temast vanem või kõrgem, peeti seda suurimaks komplimendiks. Inimese kehaosad olid samuti potentsiaalsed fetišid, eriti juuksed ja küüned. Pealike pikaks kasvatatud sõrmküüsi hinnati kõrgelt ja nende äralõigatud küüned olid vägevad fetišid. Uskumus kolpadesse kui fetišitesse viis hilisemale peajahile. Väga hinnatud fetiš oli nabanöör, Aafrikas on see seda praegugi. Inimkonna esimene mängukann oli allesjäetud nabanöör. Sageli kaunistati seda pärlitega ja sellest sai inimese esimene kaelakee.

⁹ Käärakat või vigast last fetišeeriti, kuutõbise kohta arvati, et Kuu on tema pea vallanud. Ürginimene ei suutnud eristada geniaalsust hullumeelsusest, idioodid kas peksti surnuks või tõsteti ebajumalatena ausse. Hüsteria kinnitas üha enam üldlevinud usku nõidusesse, epileptikud olid sageli preestrid ja ravitsejad. Joobnud inimesed arvati olevat vaimust vallatud; kui ürginimene hakkas pummeldama, pani ta juustesse lehe, et vabaneda vastutusest oma tegude eest. Mürgid ja joovastavad ained said fetišiteks, sest arvati, et need on vaimust vallatud.

¹⁰ Geeniusi peeti sageli targast vaimust vallatud ebajumalateks-inimesteks. Need andekad inimesed õppi-

sid peagi omakasupüüdlikult pettusi ja trikke kasutama. Ebajumal-inimene arvati olevat midagi enam kui inimene, teda peeti jumalikuks, isegi eksimatuks. Nii omandasid pealikud, kuningad, preestrid, prohvetid ja kirikujuhid lõpuks suure ja piiramatu võimu.

2. FETIŠI ARENG

¹ Oletati, et hinged eelistavad elada mingis esemes, mis oli neile eluajal kuulunud. Selle uskumusega on seletatav paljude nüüdisaegsete reliikviate mõjus. Vanaaja inimesed austasid alati oma juhtide luid ning ka praegu suhtuvad paljud pühakute ja kangelaste skeletijäänustesse ebauskliku aukartusega. Tähtsate inimeste haudade juurde korraldatakse tänapäevalgi palverännakuid.

² Uskumus reliikviatesse on kasvanud välja iidsest fetišismist. Nüüdisaegsete religioonide reliikviad kujutavad endast püüet ürginimeste fetišismi mõistuspäraseks muuta ja selliselt nüüdisaegsetes ususüsteemides väarikale ja lugupeetavale kohale tõsta. Fetišitesse ja maagiasse uskuda on paganlik, kuid reliikviate ja imede aktsepteerimist peetakse täiesti normaalseks.

³ Koldest, tuleasemest, sai peaaegu fetiš, püha paik. Pühamad ja templid olid algul fetišikumardamise paigad, sest sinna maeti surnuid. Mooses ülenas heebrealaste fetišikumardamisonni paigaks, kus asetses ülifetiš, tolleaegne ettekujutus Jumala seadusest. Iisraellased ei loobunud aga kunagi oma iseäralikust kaananlikust usust kivialtariisse: „Ja see kivi, mille ma panin sambaks, saab Jumala kojaks.” Nad uskusid tõepoolest, et neis kivialtarites, mis tegelikult olid fetišid, elab nende Jumala vaim.

⁴ Kujusid tehti algul selleks, et jäadvustada kuulsaate surnute välimust ja mälestust, need olid tegelikult monumendid. Iidolid olid fetišismi edasiarendus. Ürginimesed arvasid, et pühitsemisteremoonia mõjutab vaimu kujusse sisenema, kui teatavaid esemeid õnnistati, said needki amulettideks.

⁵ Dalamatia iidsele moraalikoodeksile teise käsu lisamisega püüdis Mooses fetišite kummardamist heebrealaste seas ohjeldada. Ta õpetas ettevaatlikult, et nad ei tohi teha mingeid kujusid ega pilte, mida võidakse fetišiks pühitseda. Ta ütles selgelt: „Sa ei tohi enesele teha ebajumalakuju ega -pilti sellest, mis on ülal taevas, ega sellest, mis on all maa peal, ega sellest, mis on maa all vees”. Kuigi see käsk aeglustas juutide seas tunduvalt kunsti arengut, vähendas see tõepoolest fetiši kummardamist. Ent Mooses oli liiga tark, et püüda muistseid fetišeid välja tõrjuda, ning nõustus seetõttu mõningate reliikviate paigutamiseks käsulauda-

de kõrvale seaduselaekasse, mis oli ühtaegu sõjaaltar ja usupühamu.

⁶ Lõpuks said ka sõnad fetišiks, eriti need, mida peeti Jumala sõnadeks; nii on paljude usundite pühad raamatud muutunud inimese vaimse kujutlusvõime fetišistlikeks vanglateks. Moosese püüd fetišite vastu astuda sai ise ülimalt fetišiks, tema käsuseadusi kasutati hiljem kunsti piiramiseks ning ilu nautimise ja kummardamise takistamiseks.

⁷ Muistsel ajal oli mõjuvõimsaks fetišiks hirmutekitav sõna doktriin, kohutavaim kõigist inimest orjastanud türannidest. Fetišiks kujunenud doktriin sunnib surelikku inimest vagatsemise, fanatismi, ebausust, sallimatuse ja kõige jõledamate barbaarsete julmuste haardesse. Nüüdisaegne tarkusest ja tõest lugupidamine on alles hiljaaegu pääsenud kalduvusest seada fetišeid mõtlemise ja arutlemise kõrgematele tasemetele. Mis puutub arvukatesse fetišiks muutunud kirjutistesse, mida erinevate uskude pooldajad peavad pühadeks raamatuteks, siis ei usuta ainult seda, et kõik neis raamatutes on tõi, vaid ka seda, et raamatus sisaldub kogu tõde. Kui mõni püha raamat räägib juhtumisi, et maakera on lame, siis keelduvad muidu terve mõistusega mehed ja naised pikkade inimpõlvede vältel aktsepteerimast kind-laid tõendeid selle kohta, et planeet on ümmargune.

⁸ Tava avada mõni niisugune püha raamat, et pilk satuks juhuslikult mõnele lõigule, mis annaks juhi-seid tähtsateks elulisteks otsusteks või ettevõtmisteks, ei ole midagi muud kui ilmne fetišism. „Püha raamatu” peal vande andmine või millegi eriti austusväärse nimel töötamine on üks rafineeritud fetišismi vorme.

⁹ Ent kui fetišlik hirm ürginimesepealiku äralõigatud küünte ees asendus jumaldava austusega suurepärase kirjade, seaduste, legendide, allegooriate, müütide, luuletuste ja kroonikate kogumiku ees, oli see tõeline edusamm; kajastavad ju need paljude sajandite jooksul väljasõelatud moraalid ja elutarkust, vähemalt nende koondamiseni „pühaks raamatuks”.

¹⁰ Selleks, et sõnad saaksid fetišiks, tuli neid pidada ilmutusteks; oletatavalt jumalusest inspireeritud kirjutistele toetumine viis otseselt kiriku võimu tekkimiseni, nagu ilmalike vormelite areng viis riigi võimu teostumiseni.

3. TOTEMISM

¹ Fetišismi esines kõigis ürgsetes kultustes varasemast uskumusest pühadesse kividesse, ebajumalate palveldamisest, kannibalismist ja looduse kummardamisest kuni totemismini.

² Totemismis on ühendatud sotsiaalsed ja usulised tavad. Algselt arvati, et oletatavat bioloogilist päritolu tootemlooma austamine kindlustab toiduvarude jätkumise. Tootemid olid ühtaegu nii rühma kui ka rühma jumala sümbolid. Niisugune jumal oli isikustatud sugukond. Totemism oli püüd muidu isiklikku religiooni ühiskonnastada. Tootem arenes lõppkokkuvõttes nüüdisaegsete rahvaste lipuks või riigi sümboliks.

³ Üks fetišiks peetud ese oli ravimikott, paun, mis sisaldas surnuhingedest läbiimbunud hea mõjuga esemeid, ja vanaaja ravitseja ei lasknud oma kotil, oma võimu sümbolil, maad puudutada. Kahekümnenda sajandi tsiviliseeritud rahvad jälgivad hoolikalt, et nende lipud, rahvusliku eneseteadvuse võrdkujud samuti kunagi maad ei puudutaks.

⁴ Preestri- ja kuningaameti tunnused on tegelikult fetišid ja riigi kõrgeim fetiš on läbinud palju arengustmeid alates sugukondadest kuni hõimudeni, kõrgeimast feodaalvõimust suveräänsuseni, tootemitest lipudeni. Ebajumalad-kuningad on valitsenud „jumaliku õigusega”, samuti on tekkinud palju muid valitsemisvorme. Inimesed on teinud ebajumala ka demokraatiast, mis ülistab ja jumaldab tavainimese mõtteid, mida üheskoos nimetatakse „avalikuks arvamuseks”. Üksikisiku arvamust ei peeta iseenesest eriti väärtuslikuks, ent kui palju inimesi funktsioneerib koos demokraatiana, peetakse sedasama keskpärasest arvamusest õiglaseks vahekohtunikuks ja õigluse normiks.

4. MAAGIA

¹ Tsiviliseeritud inimene ründab reaalse keskkonna probleeme teaduse abil, ürginimene püüdis lahendada illusoorse tontliku keskkonna reaalseid probleeme maagiaga. Maagia oli tehnika, mis võimaldas manipuleerida väljamõeldud vaimukeskkonnaga, mille riugastega sai lõputult seletada kõike seletamatut. See oli kunst saavutada vaimude vabatahtlik koostöö ja sundida vaime fetišite või teiste, võimsamate vaimude abil vastu tahtmist koostööd tegema.

² Maagial, nõidumisel ja nekromantial oli kaks eesmärki:

³ 1. näha ette tulevikku;

⁴ 2. mõjutada soodsalt oma keskkonda.

⁵ ¶ Teadusel on samad eesmärgid mis maagial. Inimkond on liikumas maagialt teaduse suunas mitte mõtiskluste ja mõistuse, vaid pigem pikaajaliste kogemuste kaudu, järk-järgult ja valulikul. Inimene on aste-astmelt selg ees tõesse astumas, alustades eksimusest, liikudes selles edasi ja jõudes lõpuks tõe lävele. Alles teadusliku meetoodika kujunedes on ta pilgu ettepoole pööranud. Ent ürginimene pidi kas katsetama või hukkuma.

⁶ Varane ebausklik põnevus oli hilisema teadusliku uudishimu ema. Selles ürgses ebaususes oli edasiviiv dünaamiline emotsioon — hirmuga segatud uudishimu; muistses maagias oli edasiviivat jõudu. Ebausk näitas, et inimesel tekkis soov planeedi keskkonda tunda ja juhtida.

⁷ Maagia haaras ürginimese nii tugevasti oma võimusesse, et ta ei suutnud loomulikust surmast aru saada. Hilisem pärispatu idee aitas maagia võimu rahva üle suuresti vähendada, sest andis seletuse loomulikule surmale. Kunagi polnud sugugi tavatu, et kümme süütut inimest tapeti, sest neid kahtlustati ühe inimese loomuliku surma põhjustamises. See on üks põhjus, miks vanaajal rahvaarv kiiremini ei kasvanud, ja kehiti ka praegu mõne Aafrika hõimu puhul. Süüdistatav isik tunnistas oma süü tavaliselt üles, kuigi see tähendas talle surma.

⁸ Maagia tundub ürginimesele loomulik. Ta usub, et vaenlase saab tegelikult tappa temalt lõigatud juuste või küüntega nõidumisega. Ka maohammustused arvati olevat surmavad vaid nõia maagia tõttu. Maagiaga on raske võidelda just seetõttu, et ka hirm võib tappa. Ürginimesed kartsid maagiat nii väga, et see tegelikult tappiski, ja nendest tulemustest piisas eksliku uskumuse põhjendamiseks. Ebaõnnestumise korral leiti alati mingi usutav seletus, kahjustava maagia vastu astuti uue maagiaga.

5. MAAGILISED AMULETID

¹ Kuna kõik kehaga seonduv võis feti iks saada, oli varasem maagia seotud juuste ja küüntega. Keha jääkidega kaasnev salatsemine kasvas välja kartusest, et vaenlane võib midagi keha küljest võetut oma valdusse saada ja pahatahtlikus maagias ära kasutada, seetõttu maeti kõik kehast eemaldata hoolikalt. Avalikus kohas sülitamisest hoiduti kartuses, et sülg võidakse kasutada kahjustavaks nõiduseks; sülg korjati alati kokku. Isegi toidujäänused, rõivad ja ehted võisid saada maagilisteks vahenditeks. Ürginimene ei jätnud kunagi oma toidujäänuseid lauale. Kõike seda tehti hirmust, et vaenlased võivad neid asju oma maagilistes

riitustes kasutada, mitte nende teguviiside hügieenilisuse tõttu.

² Maagilisi amulette valmistati väga erinevast materjalist: inimese lihast, tiigriküünistest, krokodillihammastest, mürgiste taimede seemnetest, maomürgist ja inimjuustest. Väga maagilised olid surnute luud. Nõidumiseks võis kasutada isegi jalajälgedest võetud tolmu. Vanaaja inimesed uskusid väga armuamuletete. Armastust võis maagia abil kindlustada, kasutades verd ja muid keha eritisi.

³ Tõhusateks nõidumisvahenditeks peeti inimkujutisi. Kujusid meisterdati usus, et samamoodi, kuidas sa neid kohtled, kas hästi või halvasti, läheb ka kujutatud inimesel endal. Oste tehes mälusid ebausklikud inimesed kõva puutükki, et müüja südant pehmendada.

⁴ Väga suur võluvõim oli musta lehma piimal, samuti mustadel kassidel. Ameti- või võimukepp oli maagiline, samuti trummid, kellukesed ja sõlmed. Kõik vanaaja esemed olid maagilised amuletid. Uue või kõrgema tsivilisatsiooni saavutustesse suhtuti halvaks, sest oletati, et neil on kuri võluvõim. Nii suhtuti kaua aega kirja- ja trükikunsti ning piltidesse.

⁵ Ürginimene uskus, et nimesse, eriti jumalate nimesse tuleb suhtuda austusega. Nime peeti omaette olemusvormiks, füüsilisest isiksusest eraldiseisvaks mõjuks, mida hinnati võrdseks hinge ja varjuga. Nime anti laenu tagatiseks: inimene sai oma nime uuesti kasutada alles siis, kui oli selle laenu tagastamisega välja lunastanud. Tänapäeval antakse võlakirjale allkiri. Inimese nimi sai maagias peagi tähtsaks. Ürginimesel oli kaks nime, kuna tähtsat nime peeti liiga pühaks, et seda tavalistel puhkudel kasutada, oli ka teine ehk igapäevane nimi — hüüdnimi. Oma pärisnime ei öeldud võõrastele kunagi. Ebatavalised kogemused sundisid inimest oma nime muutma, mõnikord püüti sel teel haigust ravida või halba õnne peatada. Ürginimene võis osta uue nime hõimujuhilt, ka praegu investeeritakse tiitlitesse ja kraadidesse. Ent kõige ürgsemates hõimudes, näiteks Aafrika bušmanite seas, igal inimesel oma nime ei olegi.

6. MAAGIA HARRASTAMINE

¹ Maagiat harrastades kasutati võlukeppe, „ravivat” rituaali ja loitse, maagia harrastajad tavatsesid töötada alasti. Ürgsete maagide hulgas oli palju rohkem naisi kui mehi. „Ravimine” tähendab maagias müsteeriumit, mitte ravimist. Ürginimene ei ravinud end kunagi

ise, ta kasutas ravimeid vaid maagiaasjatundjate soovitusel. Ka kahekümnenda sajandi *voodoo*-ravitsejad on tüüpilised muistsed maagid.

² Maagial oli nii avalik kui ka isiklik pool. Ravitseja, šamaani või preestri sooritatud toimingud arvati toovat kasu kogu hõimule. Nõiad ja võlurid tegelesid isikliku ja omakasupüüdliku maagiaga, millega taheti vaenlastele halba teha. Sellest duaalsest spiritismist, usust headesse ja halbadesse vaimudesse, tekkisid hiljem uskumused valgesse ja musta maagiasse. Religiooni arenedes hakati maagiaks nimetama nii vaime, kes tegutsesid väljaspool oma kultust, kui ka vanemaid uskumusi tontidesse.

³ Väga maagiline mõju oli sõnaühenditel, rituaalsetel lauludel ja loitsudel. Mõned varased loitsud arenesid lõpuks palvusteks. Peagi harrastati imiteerivat maagiat, palvused mängiti läbi, maagilised tantsud ei olnud midagi muud kui dramatiseeritud palvused. Palvused asendasid üha enam ohverdamistel maagiat.

⁴ Käeliigutused, mis olid kõnest vanemad, olid palju pühamad ja maagilisemad ning järeleaimamisel arvati olevat tugev võlujõud. Punased inimesed lavastasid sageli pühvlitantsu, milles üks neist mängis pühvlit, kelle kinnipüüdmine kindlustas eelseisva jahi edukuse. Maipüha seksuaalsed pidustused olid samuti vaid imiteeriv maagia, mis vihjas taimeriigi seksuaalkirgedele. Nukku kasutas maagilise talismanina esimesena viljatu naine.

⁵ ¶ Maagia oli üks oks areneva religiooni puust, mis kandis lõpuks teadusliku ajastu vilju. Usk astroloogiasse viis astronoomia väljaarenemisele, usk tarkade kivisse viis metallide töötlemiseni ja usk maagilistesse arvudesse pani aluse matemaatikale.

⁶ ¶ Ent selline amulette täis maailm aitas väga palju kaasa isiklike ambitsioonide ja algatusvõime kadumisele. Lisatöö või usinuse vilju peeti maagiliseks. Kui kellegi põllul kasvas rohkem vilja kui naabril, võis teda kutsuda hõimujuhi ette ja süüdistada üleareuse vilja väljanõidumises laisa naabri põllult. Barbaarsetel aegadel oli tõepoolest ohtlik väga palju teada, sest alati oli risk saada nõiana hukatud.

⁷ Teadus eemaldab järk-järgult elust õnnemängu elemendi. Ent kui nüüdisharidus peaks läbi kukkuma, pöördutaks peaaegu kohe tagasi ürgsete maagiliste uskumuste juurde. Keel sisaldab palju igandeid, mis annavad tunnistust, et rahvast on vallanud kaua aega ebausku. Näiteks võib tuua kas või sellised sõnad ja väljendid nagu lummatud, õnnetu tähe all sündinud, vallatud, ilmutus, kaduda laskma, teravmeelsus, võluv,

rabatud ja hämmastunud. Arukad inimesed usuvad ikka veel head õnne, kurja silma ja astroloogiat.

⁸ Iidne maagia oli nüüdisaegse teaduse kookon, omal ajal asendamatu, on see nüüd oma kasulikkuse minetanud. Võhikliku ebaususe fantaasiad erutasid inimese ürgset meelt seni, kuni tekkisid teaduslikud aru-

saamad. Urantia on praegu selle intellektuaalse evolutsiooni koidikul. Pool maailma haarab innukalt töö valguse ja teaduslike avastuste faktide järele, teine pool aga kidub iidse ebaususe ja vaid väheke varjatuma maagia embuses.

⁹ [Esitanud Nebadoni Kirgas Öhtutäht.]